

אתיקה מקצועית למורים ותפקודם בחברה כאליטה משרתת

נמרוד אלוני

מ זה שנה ויותר שוקדת ועדה מטעם "עמותת המורים לקידום ההוראה והחינוך" על הכנת קוד אתיקה מקצועית לאנשי חינוך והוראה, ובשנת הלימודים הנוכחית תיבחן טיוטת המסמך בעשרות חדריי-מורים בבתי-ספר ברחבי הארץ. במאמר זה אבקש לטעון, שקוד אתיקה לאנשי חינוך והוראה בישראל הוא דבר בעתו, ואעמוד בקצרה על השתמעויותיו השונות בזירה החינוכית-מוסדית ובזירה הציבורית.

אני סבור, שהכנתו ויישומו של קוד אתיקה מקצועית למורים בישראל (אשתמש בתואר הקצר "מורים" כדי לציין אנשי חינוך והוראה), הוא האמצעי הטוב ביותר הן להרמת קרנו של החינוך בישראל והן לשיפור משמעותי של איכותו. העלאה משמעותית בשכר המורים יכולה, כמובן, לתרום לקידומן של מטרות אלו, אך כשלעצמה היא חסרה שלושה מרכיבי-יסוד המצויים בקוד האתי והמהווים מרכיבים הכרחיים לקידום החינוך בישראל. המרכיב הראשון עניינו, רכישת כבודו ואמונו של הציבור הרחב. בניגוד ליחס המעורב, ולעתים אף הביקורתי, שמעוררות בציבור הרחב תביעותיהם של איגודים מקצועיים להטבת תנאי עבודתם, יוזמתם החופשית של המורים להעמיד תביעות כלפי עצמם בכל הנוגע לאיכות תפקודם כבעלי פרופסיה, יכולה לעורר רק אהדה והערכה ולשמש בסיס ליחס של כבוד ואמון בעתיד.

המרכיב השני עניינו, שיפור משמעותי של איכות החינוך וההוראה. מטרה זו תקודם כפועל-יציא של העמקת המודעות הפרופסיונלית של המורים, ובכלל זה קבלת המחוייבות לאותם סטנדרטים גבוהים – בידע, במיומנות ובהתנהגות – אשר מן הראוי שיאפיינו את המורה כבעל פרופסיה מוסמך וראוי לשמו.

המרכיב השלישי עניינו, חיזוק יכולת העמידה של המורה כבעל פרופסיה למול ציבורים

תובעניים, בתקופה של שחיקה במעמד החינוך והמורה. להתפררותה של התרבות המסורתית בעת המודרנית (קל וחומר בעת הפוסט-מודרנית) ולמשבר הערכים והסמכות הנגזר ממנה, יש השלכות יהודיות על עבודת המורה, אשר עושות אותה לכמעט בלתי-אפשרית: (א) מצד משרד החינוך, הקושי שהוא מערים על המורים הוא כפול: לא רק שאינו מעמיד לרשות המורים מסגרת ברורה ומוסכמת של ידע, ערכים ומידות, שאותה יש לטפח בעשייה החינוכית, הוא גם עושה בשנים האחרונות את החדשנות לאידיאולוגיה מובילה, ובשמה הוא "מפיל" על המורים, חדשות לבקרים, גישות "חדשניות ומתקדמות" עוד טרם שהופנמו הגישות הקודמות; (ב) מצד התלמידים, השילוב של פדגוגיית "הילד במרכז" ותפיסת "התלמידים כלקוחות", גורם לכרסום במעמדו של המורה בעיני תלמידיו, ושולל ממנו את הסמכות והיכולת להוביל את תלמידיו על-פי הבנתו הפדגוגית; (ג) מצד הורי התלמידים, השילוב של הרחבת השכלת הוריהם, משבר הערכים והסמכות, פתיחת אזורי הרישום והעמקת התחרות בין בתי-הספר, בד בבד עם תפיסת "ההורים כלקוחות מערכת החינוך", הביא להפיכת מעורבות ההורים להתערבות כוחנית ותובענית - ברמת הכיתה, ברמת בית-הספר וברמת הקהילה.

התמודדות מכובדת ומוצלחת עם שלושה ציבורים תובעניים אלה, מחייבת מורה בעל עמוד-שדרה פרופסיונלי, המעצב את דמותו המקצועית ואת סגנון עבודתו מתוך זיקה לבסיס המשותף של האתיקה המקצועית לאנשי חינוך והוראה.

קוד אתיקה מקצועית נחוץ לעוסקים בחינוך ובהוראה גם לקידום הפרופסיונליזציה של מקצועם. אתיקה (מהשורש "אתוס" ביוונית) היא מונח המציין את מכלול הערכים, המידות והעקרונות, המנחה את דרכי התנהגותו הנאותה

של האדם בכל הנוגע ליחסים שבינו לבין זולתו ובינו לבין עצמו.

במהלך התפתחותה של התרבות האנושית, נתעוררה מודעות לצורך בקוד אתי יחודי לבעלי מקצועות חופשיים מסוימים - קודים אתיים המגדירים דפוסים נורמטיביים של ידע והתנהגות, אשר מן הראוי שיאפיינו את בעלי המקצועות כמי שמוסמכים וראויים לעסוק במקצועם. בתחילה היו אלה מקצועות הרפואה והמשפט, ויותר מאוחר זכו למעמד פרופסיונלי שכזה ציבור הפסיכולוגים, העובדים הסוציאליים, ובמקומות מסוימים גם ציבור המורים וציבורים אחרים.

האיפיון המגדיר והמשותף לאותם מקצועות שזכו למעמד של פרופסיה הוא, השילוב של מתן שירות מהותי וחיוני להווייתם התקינה ולרווחתם של בני-אדם, והפגנת איכות מוכחת בתחום העיסוק. שילוב זה בא לידי ביטוי בשישה מאפיינים, שמקובל להגדיר באמצעותם מקצוע כפרופסיה: (א) אידיאל, או ייעוד, להטבת מצבו של האדם בחיבת מרכזי של החיים האנושיים (בריאות הגוף, בריאות הנפש, משפט צדק, חינוך וסיעוד); (ב) גוף-ידע מובחן ומהימן, הכולל מסורת עיונית-מחקרית ושיח ציבורי; (ג) הליך ממושך ומבוקר של הכשרה והסמכה מקצועית; (ד) מומחיות מוכרת ומוערכת על-ידי הציבור, שבגינה זוכים בעלי הפרופסיה לסמכות ולאוטונומיה בשיקולי-ידעת מקצועיים; (ה) קוד אתיקה מקצועית, אשר מגדיר את מכלול הערכים, המידות, הכישורים, המחוייבויות וההתנהגויות, המאפיינים את החברים בפרופסיה

כבעלי מקצוע מוסמכים וראויים לשמם; (ו) לשכה מקצועית, או ערכאה אחרת, בה נדונות תלונות נגד חברים בפרופסיה, שפעלו באופן שאינו עולה בקנה אחד עם כללי האתיקה המקצועית של הפרופסיה.

לצורך הגדרת ייחודה של פרופסיה החינוך וההוראה, דומה ששני מאפייני-יסוד צריכים לעמוד (לנגד עינינו: א) התלמידים - כציבור היעד לו או מחוייבים, ו-ב) נכסי הדעת, המוסר והאמנות, שלאורם מצפה החברה שהמורים יחנכו את בניה ובנותיה. בהתחשב בשני מרכיבים אלה, הגדיר פרוטגורס איש אתונה (במאה החמישית לפנה"ס) את יעודו ואת יחודו של החינוך כ"אמנות הנחייתם של צעירים לחיים אנושיים בוגרים, מלאים ומוצלחים"; ואילו הפילוסוף וויטהד (בן המאה העשרים) הגדיר זאת כ"מלאכת הדרכתו של היחיד ברכישת אמנות החיים, לקראת מימוש מרבי ומוצלח של יכולותיו במציאות הקונקרטי של חייו".

בבואנו להציע הגדרה משלנו, עלינו להיות מודעים לכך שפעילות חינוכית לעולם אינה מתרחשת בריק תרבותי וערכי. אשר על כן, נודעת חשיבות רבה לניסוח בהיר וממוקד של אותם אידיאלים וערכים שישמשו כגרעין התוכני של האתיקה המקצועית וכצו מצפוני הפרופסיונלי

של המורה. בהקשר שלנו, החברה בישראל בחרה להגדיר את עצמה - במגילת העצמאות, בחוק היסוד, בחוק חינוך ממלכתי, ובאמנות הבינלאומיות עליהן חתמה - כחברה המתקיימת מתוך זיקה לנכסי התרבות היהודית, לרוח החשיבה המדעית, לערכי מוסר הומניסטיים כלל-אנושיים ולמשטר דמוקרטי מתוקן ונאור. על רקע זה, אני מבקש להציע את ההגדרות הבאות לייעודו המקצועי של המורה ולמחוייבויות היסוד שלו כבעל פרופסיה יחודית.

באשר לייעוד המקצועי, ברור לנו שאין מדובר במלאכת ההוראה גרידא ודאי שלא בהכשרה מקצועית לשמה, אלא בפעילות המשלבת מחוייבות הן להקניית דעת ומיומנויות והן לטיפוח רב-צדדי של אישיות התלמיד (פיתוח פרופורציונלי והרמוני של כשריו הגופניים, השכליים, הרגשיים, המוסריים והאמנותיים). כמו כן, צריך שיהיה מוסכם על ציבור המורים והמחנכים, על סמך הנחות-היסוד שפורטו לעיל, שגם אם עומדות לנגד עינינו היפות והראויות שבמסורת, אל לנו לנסות ולהשימן בדרכי האינדוקטרינציה, התעמולה ושאר דרכי כפייה ותכסיסנות, באשר הן עומדות בסתירה מוחלטת לכבוד האדם ולרוח המדע.

לאור זאת, אני מציע להגדיר את יעודם המקצועי של המורים בישראל כמחוייבות להקניית דעת, לפיתוח כשרי למידה ולטיפוח רב-צדדי של אישיות התלמידים, תוך הקפדה על פתיחות דעת ועל כבוד האדם, וזאת במטרה שייגיעו למיטבם: כיחידים המממשים את הפוטנציאל הגלום בהם, כאזרחים מעורבים ותורמים בחברה, וכבני-אנוש המרחיבים ומעצבים את אנושיותם מתוך זיקה להישגי התרבות הכלל-אנושית ולנכסי התרבות הישראלית על גווניה. הגדרה זו ניתנת לפירוט ולהרחבה, לאורם של ההקשר התרבותי ושל מחוייבויות-היסוד הפרופסיונליות שצוינו לעיל - כלפי התלמידים וכלפי המורשת החברתית והתרבותית. המחוייבות הראשונה היא לקידום התפתחותם התקינה ורווחתם של תלמידים, ולצידום במיטב הדעת והכישורים, למען יוכלו לחיות חיים אנושיים משמעותיים ומכובדים, כפרטים

"(...) לאתיקה המקצועית

של המורים השלכות לא

רק לגבי עבודתם בזירה

החינוכית-מוסדית, אלא

גם לגבי תפקודם בזירה

הציבורית כאלטיה

המשרתת את החברה".

וכחברים בקהילה. מחויבותם הנוספת של המורים היא, להנחלת המורשת התרבותית ולטיפוח ערכי יסוד הומניסטיים ודמוקרטיים – השכלה, התירה לאמת, פתיחות-דעת ושיקול-דעת, חירות, אחריות, שוויון, צדק, כבוד לאדם, שלום, דרך-ארץ, סובלנות וסולידריות.

לייעודם הפרופסיונלי של המורים ולשתי מחויבויות-היסוד שלהם יש השתמעויות קונקרטייות, הן בזירה החינוכית-מוסדית והן בזירה הציבורית של החברה הרחבה. במסגרת הזירה החינוכית-מוסדית, מקובל למיין את כללי האתיקה המקצועית לארבעה תחומים: תחום היחסים עם התלמידים, תחום היחסים עם הורי התלמידים, תחום היחסים עם עמיתים, ותחום המחויבות לאיכות הפרופסיה ולמעמדה בציבור.

בתחום היחסים עם התלמידים, יש לצפות ממורה, לדוגמא, שיחזור למימוש מרבי של הפוטנציאל הגלום בתלמידיו, שיצייד אותם במיטב הדעת והכלים להתמודדות מוצלחת עם אתגרי החיים, שיטפח אצלם מידות מוסריות ואזרחיות, ושיעשה כל זאת תוך הקפדה על חופש המחקר, הביטוי והיצירה, ותוך שמירה על גישה שוויונית, הוגנת ומכבדת. בתחום היחסים עם הורי התלמידים, יש לצפות ממורה שיחזור לשותף עימם פעולה על בסיס אמון וכבוד הדדיים, שינהג בהם בשוויוניות וללא משוא-פנים, שיקפיד לייצב אותם על מצבם הלימודי והחברתי של ילדיהם, ויקפיד לשמור על סדויות הפרטים המשפחתיים שנתבררו לו מתוקף עבודתו. בתחום היחסים עם עמיתים, יש לצפות ממורה שינהג עימם בכבוד ובשיתוף-פעולה, יחלוק איתם ידע וניסיון מקצועי, יסייע בקליטתם של עמיתים חדשים, וימנע מלהלעז עליהם ולפגוע בכבודם בעת עבודתו עם תלמידים, עם עמיתים אחרים ועם רשויות חינוכיות וציבוריות. בתחום המחויבות לאיכות הפרופסיה ולשמה הטוב, יש לצפות ממורה, בין היתר, שישמש דוגמא אישית לאותן איכויות שעל טיפוחן שוקד החינוך, שיתמיד בשכלול כושרו המקצועי והפדגוגי, שיימנע מלנצל לרעה את מעמדו להשגת טובת-הנאה אישית ולקידום השקפתו הפוליטית, שיקפיד על מוסר-עבודה גבוה, ויגלה מעורבות, יוזמה ואחריות בכל הנוגע לתפקודו החינוכי של המוסד בו הוא מועסק.

כאמור, לאתיקה המקצועית של המורים השלכות לא רק לגבי עבודתם בזירה החינוכית-מוסדית, אלא גם לגבי תפקודם בזירה הציבורית כאליטה המשרתת את החברה. בדומה לרופאים ולמשפטנים, המציאות החברתית מעמידה למורים אתגרים יחודיים, שמידת היענותם להם מלמדת על איכותם כבעלי פרופסיה. מרופאים יש לצפות, לדוגמא, שישמיעו את קולם המקצועי ברבים, ויזהירו את הציבור במקרים שבהם מוצרי מזון, זיהום סביבתי, תכניות פיתוח ממשלתיות, או סגר צבאי על אזור מסוים, עלולים להוות סכנה לבריאותו של הציבור. ממשפטנים יש לצפות, לדוגמא, שיתריעו בעוה, על יסוד מומחיותם בעקרונות הצדק והמשפט, כנגד מקרים שבהם שחיתות השלטון, התעמרות ביורוקרטית, או הפליה גזעית (דתית, מינית, או אחרת) עלולים לקעקע את שלטון החוק ולפגוע בזכויות-היסוד של האזרח.

"(...) העובדה שבמהלך

המאה ה-20 חיסלה

האנושות יותר ממאה

מיליון מבניה ובנותיה

ודיכאה את חירותם של

מאות מיליונים נוספים,

מעמידה למחנכים את

קידום השלום

והדמוקרטיה בעולם

כציווי אתי-פרופסיונלי

ראשון במעלה."

לנוכח דוגמאות אלה נדרשת השאלה, באילו נושאים ובאיזו מידה צריכים אנשי החינוך והוראה להרוג משיגרת עבודתם היום-יומית במסגרת החינוכית-מוסדית, ולנקוט יוזמה אוטונומית ואקטיבית כאליטה משרתת בחברה – לעתים גם נגד רוח התקופה ומגמותיה. אני מזהה ארבעה נושאים שכאלה במציאות החברתית שלנו: (א) מחויבות להרחבת השלום והדמוקרטיה, כאמצעי להגנה על חייהם ועל חירותם של אנשים בכלל ושל צעירים בפרט, במציאות של מאבקים לאומיים ושעיים חברתיים; (ב) מחויבות לטיפוח חינוכי כללי ורב-צדדי של אישיות הלומדים, כאמצעי הגנה מפני מגמות אידיאולוגיות, דתיות וטכנוקרטייות, הפועלות לגימוד אנושיות האדם כדי לממש ביעילות את מטרתיהן שלהן; (ג) מאבק נגד הפרטת מערכת החינוך ומסחורה, כהגנה מפני הרחבת הפערים בין קבוצות אוכלוסיה חזקות לחלשות, ומפני החלפתו של ההיגיון הפדגוגי בהיגיון כלכלי שיווקי; (ד) מאבק נגד הקרבת נכסי התרבות על מזבח עיקרון ה"רייטינג" והפופולאריות.

א. מאבק להרחבת השלום והדמוקרטיה, נגזר ישירות מיעודם המקצועי של מורים: אין לה

פעולה מהותית יותר לקידום התפתחותם ורווחתם של צעירים, מאשר שמירה על חייהם ועל חירותם. יתר על כן:

העובדה שבמהלך המאה ה-20 חיסלה האנושות יותר ממאה

מיליון מבניה ובנותיה ודיכאה את חירותם של מאות

מיליונים נוספים, מעמידה למחנכים את קידום השלום

והדמוקרטיה בעולם כציווי אתי-פרופסיונלי ראשון במעלה.

מצפוננו, כמורים ומחנכים, אסור לו שיהיה שקט: כפי שציין

צבי לם בספרו **מלחמה וחינוך**, מורים ומחנכים לאורך

ההיסטוריה שיתפו פעולה עם משטרים רצחניים ודכאניים,

ובכך סללו את הדרך לשפיכות-דמים ולמעשי זוועה נוראים

אחרים. ומוסיף צבי לם בהקשר זה, שתפקידו של החינוך

איננו רק לחבוש את פצועיה של המלחמה שהיתה, אלא

למנוע היווצרותם של התנאים לפריצתה של המלחמה

הבאה.

עוד חשוב לציין, שהמחויבות לחיי אדם, ליחסים של שלום

ולחירויות הפרט, איננה חלה רק על המישור הבינלאומי –

כמו במקרה של הסכסוך הישראלי-ערבי, של הטרור החמאסי נגד אזרחי ישראל ושל השלטון הישראלי בשטחים, השולל מהציבור הפלשתינאי את חירויות היסוד האנושיות והאזרחיות.

מחויבויות אלה חלות גם על המישור הפנים-ארצי, החברתי והקהילתי: שפיכות-הדמים במלחמות-האזרחים ביוגוסלביה וברואנדה, ורציחתו מטעמים דתיים-לאומניים של ראש ממשלת ישראל, יצחק רבין ז"ל, הינן דוגמאות להרג, לזוועה ולסבל, שאוכלוסיות נעדרות תודעה דמוקרטית-פלורליסטית-סובלנית מביאות על עצמן. מכל הסיבות הללו, על מורים לראות לעצמם כזכות וכחובה להיאבק לקידום של השלום והדמוקרטיה.

"על-פי התפיסה

הביצועית-הישגית, החיים

האנושיים הם זירה של

דרוויניזם חברתי (...).

באקלים תרבותי שכזה

(...) נדרש המורה להיאבק

למען חינוך שיחסן את

תלמידיו נגד מגמות

בחברה הפועלות לגימוד

אנושיותם."

טבעם לדיכוי חופש החשיבה והמחקר, חופש הביטוי, חופש הדיון והביקורת וחופש היצירה של התושבים (ראה את דוגמאות של ספרטה העתיקה, ושל הנאציזם, הפאשיזם, הקומוניזם והומויניזם במאה שלנו). ואולם בצד המובן-מאליו, ישנן דוגמאות למצבים חברתיים שבהם הדרה-הומניזציה סמויה מעיניהם של הרוב.

במשק הקפיטליסטי של חברה דמוקרטית דוגמת ארה"ב (ולאחרונה יותר ויותר גם דוגמת ישראל), דומיננטית המגמה של הגדרת תכלית החינוך במונחים של פיתוח מצוינותו של התלמיד. ואין זה מקרי כלל, שתפיסת המצוינות במסגרת מגמה זו היא בעלת אופי ביצועי-הישגי, המנוכר לחלוטין למצוינות האנושית-תרבותית על-פי החינוך ההומניסטי.

על-פי התפיסה הביצועית-הישגית, החיים האנושיים הם זירה של דרוויניזם חברתי, אשר קנה-המידה המכריע בו הוא "מצליחות" כלכלית, מקצועית ומעמדית. איכות-חיינו של אדם מזוהה כמעט אך ורק עם רמת חייו החומרית; הפרט מגדיר את עצמו בעיקר במונחים של יצרן-צרכן, ואת זולתו הוא מגדיר יותר כאויב-מתחרה מאשר כחבר-שותף. באקלים תרבותי שכזה, גם אם אינו דיקטטורי וטוטאליטרי במובן המקובל של המלה, נדרש המורה להיאבק למען חינוך שיחסן את תלמידיו נגד מגמות בחברה הפועלות לגימוד אנושיותם. על המורה לתבוע מהחברה שתשקיע בטיפוח כללי ורבי-צדדי של אישיות התלמידים - ברוחב-דעת ובפיתוח דעת, בחשיבה ראציונלית ובנישה אוטונומית וביקורתית, ברגישות מוסרית ובעידוד טעם, בהגשמה עצמית ובתרבות הפנאי - כדי לאפשר לבניה ולבנותיה של החברה להיות חיים אנושיים, מלאים ומשמעותיים, לטובתם שלהם ולטובת החברה כולה.

ג. התמודדותם של מורים עם מגמת ההפרטה והמסחור של מערכת החינוך, עמדה בשנים האחרונות במרכז הדיון הציבורי בישראל. מבלי להתיימר לעמדה נחרצת בנושא,

דומה שמקובל על הכל כי במגמה זו שתי סכנות מרכזיות. הראשונה שבהן גלומה בעובדה, שהכנסת עקרונות התחרות, השיווק והבחירה של השוק החופשי למערכת החינוך, גורמת על-פירוב לחיזוק החזקים ולהחלשת החלשים. כפי שקרה תחת משטריהם של רונלד ריגן ומרגרט תאצ'ר, התנערותה של החברה מאירגון ממורכז ומבוקר של מערכת החינוך, הביאה להרחבת הפערים בין השכבות החזקות (בהן כלכלי, השכלתי ופוליטי) לבין השכבות החלשות. מנקודת-הראות של מורים, המחוייבים לערכים הומניסטיים ודמוקרטיים, מציאות זו היא בלתי נסבלת וחובתם לפעול לשנותה: מורים אינם יכולים להרשות לעצמם לישון בשקט ולא להרים קול מהאה, כלפי מציאות שבה ילדים רבים חסרים קורת-גג, תזונה הולמת, שירותי בריאות, ושירותי חינוך ותרבות אשר יאפשרו להם הזדמנות הוגנת לממש את כשריהם וליהנות מחיים אנושיים משמעותיים ומכובדים.

הסכנה השנייה הגלומה בהפרטה ובמסחור של מערכת החינוך, נעוצה בהשלטת הפרדיגמה הכלכלית-שיווקית על הפרדיגמה הערכית-פדגוגית. יותר ויותר אנו עדים לחדירתם של נושאי שיווק, יחצנות ומינהל אירגוני למערכת הכשרת המורים והמנהלים, וזאת על חשבון העיסוק

"(...) הכנסת עקרונות

התחרות, השיווק והבחירה

של השוק החופשי למערכת

החינוך, גורמת על-פירוב

לחיזוק החזקים ולהחלשת

החלשים. (...) מנקודת

הראות של מורים,

המחוייבים לערכים

הומניסטיים ודמוקרטיים,

מציאות זו היא בלתי

נסבלת וחובתם לפעול

לשנותה."

המסורתי בשאלות ערכיות ופדגוגיות בדבר דמותם הרצויה של בוגרי מערכת החינוך ודרכי הראויות של המפגש הפדגוגי בין מורים לתלמידים. עם כל הכבוד למומחיותם של יועצים אירגוניים ואשפי המינהל, אין ניהולו של בית-ספר דומה לניהולו של בית-מלון, וכללי אירגונו והפעלתו של בית-יתומים אינם זהים לאלה של בורסת יהלומים. בעולם המסחרי, מטרתם של ספקי הסחורות והשירותים היא להגדיל את הונם שלהם, ולשם הגשמתה של מטרה זו הם מוכנים גם להכריז ש"הלקוח תמיד צודק" ושיעשו כל שביכולתם כדי לרצות את מאווייו - כל עוד, כמובן, הוא משלם. בעולם החינוך, לעומת זאת, לא קידומם האישי עומד לנגד עיני המורים והמחנכים, אלא קידום התפתחותם ורווחתם של התלמידים; ובדומה לעולם הרפואה, אין הם נדרשים להתחנף לטעם הלקוחות, אלא להציג בפניהם את האמיתות והאתגרים המתחייבים משקול דעתם המקצועית. בהחלט טוב יהיה אם בכל מוסד חינוכי ישרתו מנהלנים-מומחים, אשר ייעלו את עבודת מערכת החינוך. עם זאת, חובתם של מורים להזכיר לציבור, שתפקידם של המנהלנים במערכת החינוכית הוא להעמיד אמצעים יעילים לעשייה הפדגוגית, ולא להשליט על החינוך היגיון כלכלי וטכנוקרטי שיסרס אותו מהגיורו הפדגוגי.

"(...) אין ניהולו של בית-

ספר דומה לניהולו של

בית-מלון, וכללי אירגונו

והפעלתו של בית-יתומים

אינם זהים לאלה של

בורסת יהלומים."

ד. הנושא הרביעי והאחרון אליו ברצוני להתייחס, עניינו מאבקם של מורים במגמה המתפתחת של הקרבת נכסי-התרבות של החברה על מזבח עיקרון ה"רייטינג". לחינוך מחוייבות בסיסית, מעצם הגדרתו, לטיפוח תרבותי של התלמידים: טיפוח יחס של אהבה, ידיעה ומחוייבות כלפי מיטב פירותיה של היצירה האנושית - בהגות, במדע, במוסר, באמנות, בחוק ומשפט, בטכנולוגיה וכדומה. יתר על כן: חינוך ראוי לשמו חותר לפיתוח מרבי של חשיבה, רגישות ויצירה פעילה של כל תלמיד ותלמיד. רייטינג, לעומת זאת, כעיקרון שהפך למנטליות דומיננטית בחברה, מגלם מעצם הגדרתו פנייה אל המכנה-המשותף הרחב ביותר; ומאחר שאין הוא מוגבל על-ידי "עכבות איכותיות", הוא גם אינו בוחל בירידה ובהורדה אל המכנה-המשותף הנמוך ביותר. הגיונו האחד והיחיד הוא כמותי, ומפירותיו נהנים אנשי עסקים - במקרה של פרסומת מסחרית, ופוליטיקאים - במקרה של תעמולה ויחצנות פוליטית.

נושא זה הוא, בעיקרו, מעשי ולא תיאורטי. בשנים האחרונות אנו עדים לכך, שילדינו גדלים למציאות תקשורתית שהפכה להיות צהובה יותר ברכילות, כחולה יותר בבוטותה המינית, ואדומה יותר ברצחנותה ובאלימותה. תכניות המלל בטלוויזיה דומות יותר לתחרויות גלדיאטורים ולקרקסי מוזריות, מאשר לדיונים רציניים ושקולים בסוגיות ציבוריות: פוליטיקאים עושים את הגימיק לשיטה, ואילו את המצע הסדור והמחשבה השלמה כמעט שהעלימו מן המפה; וריגושים חזקים, נעדרי הקשרים רעיוניים וערכיים, הפכו להיות למשאית הנפש הדומיננטית של הדור הצעיר. (כדאי לזכור בהקשר זה את דבריו של נישט, שאחד מסימני הניון האנושי מתגלם בצורך בריגושים חזקים יותר ויותר, כדי לשבור את השיעמום ולמצוא עניין בחיים).

אינני מבין מדוע הציבור הרחב מקבל מערכה שיטתית זו של טימטום והשחתה כמובנת מאליה, במיוחד כאשר ברור שאדוני הטלוויזיה המסחרית עושים את מומנם על טימטום של ההמונים. לעומת זאת ברור לי, שאם ישנו ציבור שחובתו הפרופסיונלית להיאבק במגמה זו, הרי זה ציבור המורים והמחנכים.

לסיכונם של דברים: להיות מורה ומחנך מירושו להיות בעולם, לנוע בו ולפעול בתוכו, תוך גילוי אכפתיות ואחריות מיוחדת להתפתחותם התקינה ולרווחתם של צעירים; לסייע לצעירים לממש את הפוטנציאל הגלום בהם, לרכוש דעת וכלים להתמודדות מוצלחת והוגנת עם אתגרי החיים, לפתח ניוונית טובות, מוסריות ואזרחיות, ולהיות ללומדים תמידיים, ביקורתיים ורגישים, שידיעותיהם הם "עץ חיים" לעצמם ולחברה. קווים למימושם של יעדים חינוכיים אלה, במסגרת האתיקה הפרופסיונלית של אנשי החינוך וההוראה, ניסיתי להתוות, כאמור, בדברים שהצגתי לעיל.

"לעשות את הדבר הנכון" - דילמות אתיות של מורים בישראל

נעמה צבר בן-יהושע ולירון דושניק

הקדמה

מוקד מחקר זה עומד הניסיון לתאר ולמפות את הסוגיות והדילמות האתיות בהן מתלבטים מורים בישראל. מחקר זה של החוקרת הבכירה על אתיקה של חוקרי חינוך (צבר בן-יהושע והסתר-פרנסיס, בדפוס; Sabar, 1994), לצד השתתפותנו ביוזמתה של "עמותת המורים" לפתח קוד אתי לאנשי חינוך והוראה, היו הדקע לביצוע מחקר זה. עיקר עניינו, להרחיב את זווית ההתבוננות בחיים המקצועיים של המורה, ולנסות לבחון אותם מבעד לפרספקטיבה אתית. מאחר שעיקר הדיון באתיקה של הוראה נושא אופי תיאורטי ופילוסופי, מצאנו צורך להתודע לתמיסות המורים עצמם את האתיקה וזיקתה לעבודתם היומיומית. בהשתמשנו במסגרת מחקר איכותי, יצאנו ללמוד על תוכן הסוגיות והדילמות המוגדרות על-ידי המורים כבעלות אופי אתי, במטרה לעמוד על הרגישויות המוסריות של מורים ועל ביטויין והשלכותיהן במערכת הבית-ספרית.

סקירת ספרות

אתיקה - אספקט במקצועות מורים

"מורים טובים הם מורים מוסריים", טוען קלארק (Clark, 1991). באמירה זו מבטא קלארק השקפה, הוראה באתיקה אספקט מרכזי במקצועות המורים. ואכן, ההוראה נתפסת על-ידי רבים כעשייה בעלת אופי מוסרי אימננטי, משום היותה פעילות אנושית הנקטת כלפי אנשים אחרים ומכוונת להשפיע עליהם ועל דמותם (Socokett, 1993; Strom, 1988). המורה, בתוקף הסמכות המוענקת לו, למעשה, על-ידי החברה (Lebacqz, 1985), מתערב בתחומי חיים רבים ומשמעותיים של התלמיד (Soder, 1990; Strom, 1988; Thomas, 1990). סמכות המורה אף מתייחדת בכך, שעצם ההתקשרות בינו לבין התלמיד נקבעת ומוכתבת על-פי חוק ואינה נתונה לבחירה (Soder, 1990). תלמידים והורים נדרשים, למעשה, לשים את מבטחם במורה, ולתת